

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-95>

УДК 330.3:332.1

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ З РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT MEASURES IN THE REGIONS OF UKRAINE

Димченко Олена Володимирівнадоктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри підприємництва та бізнес-адміністрування,
Харківський національний університет міського господарства
ім. О.М. БекетоваORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5570-4967>**Кисельгоф Євгеній Владиславович**аспірант,
Харківський національний університет міського господарства
ім. О.М. БекетоваORCID: <https://orcid.org/0009-0006-5774-8388>**Рищенко Михайло Ігорович**аспірант,
Харківський національний університет міського господарства
ім. О.М. БекетоваORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2390-4749>**Dymchenko Olena, Kyselhof Yevhenii, Ryschenko Mykhailo**

O. M. Beketov Kharkiv National University of Municipal Economy

Стаття присвячена дослідженню проблем оцінки ефективності заходів з розвитку підприємництва на регіональному рівні. Проведено аналіз сучасних наукових публікацій, що присвячені проблемам функціонування та розвитку підприємництва та сформульовано висновок про необхідність більш ретельного дослідження проблем оцінки ефективності заходів з розвитку підприємництва у регіонах України. Проаналізовано загальні співвідношення для розрахунку ефективності, результативності та продуктивності та запропоновано їх модифікації для оцінки заходів з розвитку підприємництва з урахуванням інтересів держави як ключового бенефіціара такого розвитку. Наведено алгоритм оцінки ефективності заходів з розвитку підприємництва регіону у разі застосування методів економічної діагностики для його реалізації.

Ключові слова: ефективність, результативність, продуктивність, держава, регіон, заходи з розвитку підприємництва.

The article is dedicated to the study of the problems of assessing the effectiveness of measures for the development of entrepreneurship in the regions of Ukraine. The relevance of this topic is due to the fact that the most rational way to develop entrepreneurship is the substantiation and implementation by the state institutions of relevant measures, which are unique for each region. The purpose of the article is to formulate general recommendations for determining the effectiveness of measures for the development of entrepreneurship at the regional level. The scientific works of Ukrainian researchers devoted to the problems of functioning and development of entrepreneurship are analyzed in the paper. It is proved that content of analyzed scientific works are common, and the problems of assessing the effectiveness of measures for the development of entrepreneurship in the regions of Ukraine require more accurate approach to research. The authors of the paper emphasize that one of the main methods of increasing the effectiveness of measures to develop entrepreneurship is to reduce taxes, since state income is formed from tax revenues and that value is elastic and depends on the reduction of the tax rate. The main methods used in the paper are: comparative analysis, coefficient analysis and illustration the results with the algorithms. An important result of the paper is the analysis of well-known ratios of efficiency, effectiveness and productivity and its modification

for assessing measures for the development of entrepreneurship taking into account the interests of the state. In addition, the article contains an algorithm for assessing the effectiveness of measures for the development of entrepreneurship in the region in the case of applying economic diagnostic methods. The practical significance of the paper lies in the fact that the obtained results can be used to determine the most effective measures for the development of regional entrepreneurship. This opens up significant prospects for improving entrepreneurship development programs that take into account the specifics of different Ukrainian regions.

Keywords: efficiency, effectiveness, productivity, state, region, entrepreneurship development measures.

Постановка проблеми. Сьогодні є очевидним, що економічно розвинуті країни досягли успіху через поєднання сприятливих умов та наявних можливостей розвитку серед яких варто виділити: ринкову економіку та інтенсивну конкуренцію, залучення інвестицій та освоєння інновацій; концентрацію капіталу та глобалізацію бізнесу та ін. Але основним чинником економічного зростання розвинутих країн є створення умов для реалізації підприємницьких ініціатив. Роль держави у цьому процесі є неоднозначною: за умов інтенсивного розвитку державні інституції майже не втручаються в цей процес, але в умовах кризи їх роль значно посилюється.

З огляду на воєнні дії та фінансову залежність від міжнародних партнерів, ситуацію в економіці України доцільно вважати кризовою, що потребує посилення позитивного впливу державних інституцій на розвиток підприємництва для поступового подолання наслідків кризових явищ в умовах війни. Практика показує, що заходи з розвитку підприємництва, як правило, систематизуються і реалізуються на регіональному рівні, що обумовлює необхідність обґрунтування загальних наукових рекомендацій з оцінки їх ефективності. Впровадження таких рекомендацій сприяє поширенню кращих практик розвитку підприємництва на території регіонів, що і обумовлює актуальність теми цієї публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблем розвитку підприємництва та першочерговість їх вирішення підтверджується значною кількістю сучасних публікацій у наукових виданнях України. Наприклад, А. Мейш та В. Шпильовий аналізують проблеми розвитку малого та середнього підприємництва, систематизують засоби державної підтримки покращення бізнес-клімату в Україні та наводять ключові виклики підприємницького сектора національної економіки в умовах війни [1, с. 207]. І. Гончарова та співавтори у статті [2] приділяють увагу проблемам розвитку підприємництва в умовах війни. За змістом ця робота також є аналітичною: автори наводять дані щодо орієнтації бізнесу у повоєнний час та результати оцінки основних перешкод розвитку підприємництва [2, с. 155]. Стаття Є. Забашти близька за змістом до публікацій розглянутих вище, але містить загальний опис механізмів розвитку підприємницької діяльності (3, табл. 1). Кожен з представлених механізмів відрізняється не складовими (як це було б за умов використання системного підходу), а заходами які необхідно реалізувати. В. Дикань та Н. Фролова [4] аналізують позитивні зрушення в сфері державної підтримки малого та середнього бізнесу та обґрунтовують напрямки такої підтримки. Означена робота за змістом та метою є найбільш загальною з усіх розглянутих вище. І. Кривов'язюк та Н. Кухарук у не лише аналізують стан підприємництва на основі статистичних показників за 2010–2016 рр., а й наводять результати SWOT-аналізу розвитку підприємництва в Україні з відповідними висновками [5, с. 86]. Автори демонструють вдале поєднання аналітичних та матричних методів для досягнення сформульованих у статті цілей. Окремо варто відзначити статтю Харченко Р. В., у якій проблеми малого бізнесу в Україні визначаються на основі опитування респондентів [6, с. 82], а висновки автора підкріплені результатами аналізу статистичних даних. Досить специфічною є стаття Ю. Тараруєва та Н. Дріль де обґрунтовуються показники для оцінки програм підтримки підприємництва у містах України (оцінюються саме програми, як інструмент підтримки, а не характеристики підприємництва в межах територіальних утворень) [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За результатами аналізу наукових публікацій, де досліджуються різні аспекти функціонування та розвитку підприємництва можна стверджувати, що більшість проаналізованих наукових праць мають загальний або аналітичний характер і не містять рекомендацій щодо вирішення проблем оцінки ефективності заходів з розвитку підприємництва на регіональному рівні. Тому означені проблеми потребують більш ретельного дослідження.

З урахуванням викладеного вище, **метою цієї публікації** варто вважати формулювання загальних рекомендацій з визначення ефективності заходів з розвитку підприємництва на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до викладення рекомендацій щодо визначення ефективності заходів з розвитку підприємництва, необхідно зосередитися на значенні категорії «ефективність» та суміжних понять. У широкому розумінні ефективність являє собою дохід на одиницю ресурсів, що були витрачені для його отримання. Діяльність вважається ефективною, якщо дохід за певний період перевищує вартість ресурсів. Близькими до ефективності за змістом є також поняття результативності та продуктивності.

На відміну від ефективності, результативність буквально являє собою міру досягнення результату, який запланований заздалегідь. Як плановий так і фактичний результат може оцінюватися з використанням доходів, грошових потоків, обсягів продукції у натуральному вираженні, або іншими показниками, що відображають отримання суб'єктом господарювання економічних вигід. Наприклад, якщо про чистий дохід, фактичний рівень цього показника порівнюється із запланованим. При цьому, низьке значення відносного показника результативності може свідчити як про недостатні зусилля для отримання запланованого результату, так і про необхідність зниження планових показників та більш раціональної оцінки економічним суб'єктом власних можливостей.

Продуктивність являє собою вартість або кількість продукції у розрахунку на одного працівника або одиницю часу. У першому випадку йдеться про продуктивність праці, а у другому – про швидкість виробництва продукції. За економічним змістом продуктивність є різновидом ефективності, оскільки у випадку реалізації продукція приносить підприємству дохід, а час витрачений на виробництво продукції є ресурсом підприємства.

Узагальнюючи, наведемо формули ефективності, результативності та продуктивності (1-3):

$$E = \frac{I}{CR}, \quad (1)$$

$$R = \frac{Fa}{Fp}, \quad (2)$$

$$PR = \frac{P}{N(T)}, \quad (3)$$

де E, R та PR – відповідно, ефективність та результативність та продуктивність;

I – дохід суб'єкта економічної діяльності;

CR – вартість ресурсів, що використані для отримання доходу;

Fa, Fp – відповідно, фактичне та заплановане значення показника, яким вимірюються результати суб'єкта економічної діяльності;

P – обсяг виробленої продукції;

N (T) – кількість працівників (або час на виробництво продукції).

У переважній більшості випадків співвідношення (1-3) застосовують для аналізу діяльності підприємств, але вони не підходять для аналізу діяльності державних інституцій в сфері розвитку підприємництва і потребують уточнення. Але перш ніж формулювати відповідні рекомендації, необхідно проаналізувати процес розвитку підприємництва з урахуванням інтересів держави, як головного бенефіціара. Для цього пропонується відзначити наступне:

1. Розвиток підприємництва приносить державі доходи у довгостроковій перспективі тому підприємництво як суспільно-економічне явище умовно вважати найціннішим активом і конкурентною перевагою держави на міжнародному ринку.

2. Продовжуючи наведену вище аналогію зазначимо, що держава у нашому випадку є інвестором, оскільки вкладає ресурси у розвиток підприємництва і очікує на отримання доходів у майбутньому.

3. Держава представлена системою органів управління, що діють у регіонах і забезпечують обґрунтування та впровадження заходів з розвитку підприємництва.

4. Очевидно, що дохід держави складається з податкових надходжень, що надходять від суб'єктів підприємницької діяльності та працівників, що задіяні на нових робочих місцях і тому державні інституції зацікавлені у розвитку підприємництва.

Викладене вище дає можливість обґрунтувати показники (1-3) з урахуванням специфіки визначення ефективності заходів з розвитку підприємництва.

Ефективність заходів з розвитку підприємництва для держави варто визначати як відношення суми збільшення податкових надходжень в результаті зростання кількості

СПД та витрат на заходи з розвитку підприємництва (4):

$$Eed = \frac{\Delta TI}{Exp}, \quad (4)$$

де Eed – ефективність заходів з розвитку підприємництва, частка одиниці;

ΔTI – зростання податкових надходжень за рахунок заходів з розвитку підприємництва, тис. грн.;

Exp – витрати держави на розвиток підприємництва у регіонах, тис. грн.

Визначення показника (4) ускладнюється тим, що заходи з розвитку підприємництва часто передбачають інформаційне або аналітичне забезпечення цього процесу, що не дозволяє прогнозувати зростання кількості СПД в результаті реалізації заходів. Тому, під час обґрунтування заходів з розвитку підприємництва варто орієнтуватися на досягнення конкретного ефекту. Прикладом подібних заходів, на нашу думку є оптимізація системи оподаткування: зниження податкового загального податкового навантаження на СПД до науково обґрунтованого рівня приведе до отримання державою додаткових надходжень у вигляді податків, оскільки величина цих надходжень є еластичною (що проілюстровано у науковій літературі на прикладі кривої А. Лаффера).

Спосіб визначення *результативності заходів з розвитку підприємництва* не відрізняється принципово від співвідношення (2), але у критерій результативності заходів з розвитку підприємництва має узагальнено відображати також призначення підприємців та роль СПД у суспільстві. На нашу думку, призначенням підприємців є насичення ринків якісними товарами і послугами з урахуванням попиту споживачів. Виходячи з цих міркувань, у якості критерію результативності пропонується використовувати обсяг реалізованих на регіональному ринку товарів та послуг у розрахунку на одного жителя регіону. По суті, такий показник є абсолютним, а його планове значення може бути встановлене за результатами аналізу динаміки статистичних показників певного регіону. Таким чином, формула для розрахунку результативності заходів з розвитку підприємництва може бути записана у вигляді (5):

$$Red = \frac{IR / NC}{IRp / NCp}, \quad (5)$$

де Red – результативність заходів з розвитку підприємництва, частка одиниці;

IR , IRp – відповідно фактичний та очікуваний обсяг реалізації продукції на території певного регіону, тис. грн.;

NC , NCp – відповідно фактична та очікувана кількість жителів регіону, тис. осіб.

Необхідність врахування у (5) кількості мешканців регіону обумовлена тим, що кожен з них є споживачем продукції, робіт або послуг. Тобто, результативність підприємницької діяльності відображає відношення фактичної та планової забезпеченості населення регіону результатами функціонування СПД у вартісному вираженні.

Головне завдання держави в процесі розвитку СПД – створення і покращення умов для здійснення підприємницької діяльності, що приводить до зростання кількості підприємців. Тому, для розрахунку *продуктивності заходів з розвитку підприємництва* достатньо використати їх кількість. Але важливо врахувати кількість саме новостворених СПД (6).

$$PRed = \frac{NE}{T}, \quad (6)$$

де $PRed$ – продуктивність заходів з розвитку підприємництва, од. / день;

NE – кількість СПД, створених протягом періоду, од.;

T – тривалість періоду, дні.

Описаний підхід до продуктивності заходів з розвитку підприємництва передбачає, що наявність СПД та їх позитивна динаміка протягом періоду є важливим результатом роботи державних інституцій зі створення умов для підприємницької діяльності. До того ж, показник (6) по суті є швидкістю створення СПД, що відображає економічний зміст продуктивності у її традиційному вигляді.

Варто також відзначити, що вдала реалізація заходів з розвитку підприємництва приводить до таких позитивних соціальних наслідків як: зростання кількості робочих місць і покращення умов праці працівників, покращення інформаційного забезпечення організації підприємницької діяльності на території регіонів та ін. Але вплив цих наслідків не завжди може оцінений кількісно, що вимагає залучення експертів. Тому в цій роботі увага акцентується саме на економічній ефективності заходів з розвитку підприємництва.

Для проведення оцінки заходів з розвитку підприємництва у розрізі регіонів необхідно встановити нормативні значення для показників (4-6), що дозволить реалізувати основні етапи економічної діагностики, які представлені нижче у вигляді алгоритму (рис. 1).

Рис. 1. Алгоритм оцінки ефективності заходів з розвитку підприємництва регіону

Джерело: розроблено авторами

Розрахунок абсолютних відхилень між фактичними та нормативними показниками є ключовим етапом процесу оцінки, а його результати дозволяють визначити ті регіони, що найбільше потребують посилення заходів з розвитку підприємництва. За результатами оцінки можливі два принципово різні сценарії:

1. Інтенсивний розвиток регіонів, де створені найбільш сприятливі умови для здійснення підприємницької діяльності – такий підхід забезпечує досягнення результатів у короткостроковій перспективі, але пов'язаний з посиленням диспропорцій розвитку регіонів (при цьому, найменш успішні з них можуть з часом перетворитися на депресивні і дотаційні).

2. Інтенсивний розвиток підприємництва у регіонах з найнижчою ефективністю та результативністю відповідних заходів – приводить до уповільнення розвитку підприємництва в цілому по країні, але диспропорційність такого розвитку значно знижується і він є більш стабільним порівняно з попереднім варіантом.

Висновки:

1. Обґрунтовано актуальність дослідження проблем оцінки ефективності заходів з розвитку підприємництва на регіональному рівні.

2. Проведено аналіз сучасних наукових публікацій, що присвячені проблемам функціонування та розвитку підприємництва та сформульовано висновок про необхідність більш ретельного дослідження проблем оцінки ефективності заходів з розвитку підприємництва у регіонах України.

3. Проаналізовано загальні співвідношення для розрахунку ефективності, результативності та продуктивності (ф. 1-3) та запропоновано їх модифікації для оцінки заходів з розвитку підприємництва з урахуванням інтересів держави як ключового бенефіціара такого розвитку (ф. 4-6).

4. Наведено алгоритм оцінки ефективності заходів з розвитку підприємництва регіону у разі застосування методів економічної діагностики для його реалізації (рис. 1).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мейш, А., Шпильовий, В. Державна політика стимулювання розвитку підприємництва в Україні: від класичного покращення бізнес-клімату до подолання викликів війни. *Вісник Хмельницького національного Університету. Серія: економічні науки*. 2022. Том. 312. № 6 (2). С. 202–208. URL: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-34](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-34) (дата звернення: 09.03.2025).
2. Гонтарева І. В., Євтушенко В. А., Михайленко, Д. Г. Стан та особливості розвитку підприємництва в повоєнний період. *Economic Synergy*. 2023. № 2. С. 148–158. URL: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-2-11> (дата звернення: 09.03.2025).
3. Забашта, Є. Розвиток підприємництва в умовах європейської інтеграції. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-37> (дата звернення: 09.03.2025).
4. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56> (дата звернення: 10.03.2025).
5. Кухарук Н. В., Кривов'язюк І. В. Розвиток підприємницької діяльності в Україні та її регіонах. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 14. С. 82–87. URL: https://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/14_2018/15.pdf (дата звернення: 10.03.2025).
6. Харченко Р. В. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *Бізнес Інформ*. 2022. № 8. С. 81–87. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001359115> (дата звернення: 10.03.2025).
7. Тараруєв Ю. О., Дріль Н. В. Обґрунтування показників для оцінки програм підтримки підприємництва у містах України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2021. Т. 32. С. 67–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2021_32%2871%29_3_13 (дата звернення: 10.03.2025).

REFERENCES:

1. Meish A., Shpylovy V. (2022) Derzhavna polityka stymuliuvannya rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini: vid klasychnoho pokrashchennia biznes-klimatu do podolannya vyklykiv viiny [State policy promoting entrepreneurship development in Ukraine: from the classic improvement of the business climate to overcoming the challenges of war]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho Universytetu. Seriya: ekonomichni nauky – Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, vol. 312, no. 6 (2), pp. 202–208. Available at: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-34](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-34) (accessed March 09, 2025).
2. Gontareva I., Yevtushenko V., Mykhailenko D. (2023). Stan ta osoblyvosti rozvytku pidpriemnytstva v povoienniy period [State and features of entrepreneurship development in the post-war period]. *Economic synergy*, vol. 2 (8), pp. 148–158. Available at: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-2-11> (accessed March 09, 2025).
3. Zabashta Ye. (2023). Rozvytok pidpriemnytstva v umovakh yevropeiskoi intehtratsii [Development of entrepreneurship in the conditions of European integration]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, vol. 56. Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-37> (accessed March 09, 2025).
4. Dykan V., Frolova N. (2022). Naprjamy ta instrumenty derzhavnoi' pidtrymky rozvytku malogo ta seredn'ogo biznesu v Ukraini u vojennyj chas. [Directions and tools of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during the war]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 38. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263> (accessed March 10, 2025).
5. Kukharuk N. V., Kryvoviazuk I. V. (2018). Rozvytok pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini ta yii rehionakh [Development of entrepreneurial activity in Ukraine and other regions]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Management*, vol. 14, pp. 82-87 Available at: https://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/14_2018/15.pdf (accessed March 10, 2025).
6. Kharchenko R. V. (2022). Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini [Problems and prospects of small business development in Ukraine]. *Biznes-inform – Business inform*, vol. 8, pp. 81-87. Available at: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001359115> (accessed March 10, 2025).
7. Tararuiiev Iu., Dril' N. (2021). Obgruntuvannya pokaznykiv dlia otsinky prohram pidtrymky pidpriemnytstva u mistakh Ukrainy [Substantiation of indicators for assessing business support programs]. *Vcheni zapysky TNU im. V.I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia – Scientific Notes of the V. I. Vernadsky Tavrishesky National University. Series: Economics and Management*, vol. 32, pp. 67-72. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2021_32%2871%29_3_13 (accessed March 10, 2025).